

TÜRK DİLİ TETKİK CEMİYETİ

LÛGAT — İSTİLAH KOLU TEŞKİLÂT VE ÇALIŞMA PROGRAMI

Ankara

1933

HAMİT KOSAY

KÜTÜPHANESİ

7118

TÜRK DİLİ TETKİK CEMİYETİ

LÛGAT — İSTİLAH KOLU TEŞKİLÂT VE ÇALIŞMA PROGRAMI

Ankara

1933

Türk Dili Tetkik Cemiyeti

Lûgat - İstılah Kolu

Teşkilât ve Çalışma Programı

- 1 — Lûgat - İstılah kolu başlıca iki kısma ayrılmıştır:
A — Lûgat kısmı
B — İstılah kısmı
- 2 — Her iki kısmın birer merkezi vardır. Lûgat - İstılah kolunun başı her iki merkezin tabiî reisidir.
- 3 — Her iki kısım ayrı ayrı, kendi teşkilâtları içinde, çalışırlar. Bir kısmın öteki kısımdan soracağı, istiyeceği işler olursa kolun başı vasıtasıyla müracaat eder.
- 4 — Lûgat ve İstılah merkezlerinden biri her iki kısmı alâkalandıran muayyen bazı meselelerin müzakeresi için iki merkezin birlikte toplanmasına lüzum gösterebilir. Bu lüzum kolun başı tarafından tasdik edilirse onun çağırması üzerine iki merkez birlikte toplanmalar yapar.

Lûgat Kısmı

5 — Lûgat kısmının ilk işi yeni Türk sözlüğünü tertip etmektir. Yeni Türk sözlüğü - altıncı maddedeki esaslara göre -

A — Memleketimizin konuşma ve yazı dilindeki bütün türkçe kelimeleri,

B — Memleketimizin konuşma ve yazı dilindeki halk tarafından anlaşılan türkçeleşmiş kelimeleri,

C — Öz türkçede işareti olmıyan mefhumlar için bulunacak yahut türk lâhikalarıyla yeniden yapılacak kelimeleri içinde toplıyan dili yenileştirici ve bütünleyici bir lûgat kitabı olacaktır.

6 — Lûgat kısmının ondan on altıya kadar âzalı bir merkezi vardır. Lûgat Merkezi âzaları, aralarından bir reis vekili ile bir kâtip seçerler.

Merkez, yedinci maddenin C fıkrasında gösterilen vazifeyi daha iyi gördürmek için, içinden bir çalışma bölüğü ayırabilir.

7 — Lûgat merkezinin vazifeleri şunlardır:

A — Lûgatın tertibi işinde esasları teşkil eden meseleleri müzakere ederek verilen kararları Umumî Merkez Heyetince tet-

kik ve tasdik olunduktan sonra tatbik etmek.

- B — Eski, yeni Türk lûgatlerini ve derleme kolundan gelecek kelimeleri gözden geçirerek bunlardan lûgate girecekleri ayırıp hazırlanmak üzere âzaları arasında taksim etmek.
- C — Eski, yeni Türk lûgatlerinde bulunan ve öz türkçe karşılığı olmıyan yabancı dilden kelimelere, onuncu maddede muayyen esaslar dairesinde, karşılık koymak işini ayrı ayrı âzalara yahut küçük bir heyete havale ederek çalışmalarının neticelerini tetkik etmek.
- Ç — Âzalar tarafından hazırlanacak kelimeleri ve tariflerini, misallerini tetkik ettikten sonra son şekillerini Umumî Merkez Heyetinin tasdikına arz etmek.
- D — Merkez âzalığındaki açıklara seçilecek zatlerin adlarını Umumî Merkez Heyetine bildirmek ve oraca tasdikından sonra seçildiğini yeni âzaya tebliğ etmek.
- 8 — Eski, yeni Türk lûgatleri ve derleme kolundan gelen kelimeler tetkik olunarak bunlardan yeni Türk sözlüğüne girecekler ayrılıp alfabe sırasına konulur. Bun-

ların manaları incelenerek tariflerinin ve misallerinin yazılması işi Ankarada ve dışarıda bulunan âzalar arasında taksim edilir.

Lüzum görülürse başka mütahassıslara da müracaat olunabilir.

9 — Hazırlanıp gelen kelimeler toplanmada müzakere olunarak son şekilleri verilir ve bu son şekiller iki kopye olmak üzere yazılarak biri Umumî Merkez Heyetine gönderilir, biri Lûgat Merkezinde saklanır.

10 — Yeni Türk sözlüğünü tertip ederken riayet edilecek esaslar şunlardır:

A — Eski, yeni Türk lûgatleri tetkik edilerek onlarda rasgelinecek bugünkü konuşma ve yazı dilinde kullanılan bütün türkçe kelimeler alınacaktır.

B — Bu lûgatlerde rasgelinecek başka dillerden dilimize girmiş kelimelerden manaları halkça anlaşılanlar alınacaktır. Bu gibi kelimelere tam karşılık olacak türkçe bir kelime bulunursa o da alınacaktır.

C — Derleme sahası önce Türkiye sınırları içidir. Bu sahada kullanılan kelime-

lerden en küçük bir mana farkı ifade edenler alınacaktır. Aynı manaya gelen birden fazla kelime varsa en yaygını, en kolay anlaşılanı, en ahenklisi alınacaktır.

Daha geniş derleme sahası tarihî ve coğrafî bütün Türk âlemidir. Derleme kolundan gelecek Türkiye sınırları dışındaki türk lehçelerinden derlenmiş kelimelerle eski kitaplardan derlenmiş tarihî kelimelerden, bugünkü konuşma ve yazı dilimizde öz türkçe işareti bulunmayan mefhumları ifade etmek için, istifade olunacaktır. Bu gibi hallerde bu kelimelerden şivemize en uygun olanı alınacak ve icabında bunlar şivemize uydu-rulacaktır.

Ç — Yalnız yazı dilinde kullanılan yabancı dilden kelimelerin istikakları ve mürekkep şekilleri yerine türk lâhikalarıyla yahut kökleri birleştirme yoluyla yeni kelimeler yapılarak yeri geldikçe konu-lacaktır.

D — Lûgate alınacak bir kelimenin tarifi yazılırken mensup olduğu mefhum ailesini ideolojik bir lûgate arıyarak o mefhum ailesine giren bütün yabancı kelime-

lerin ince mana farklarına göre türkçedeki karşılıklarını sıralamağa çalışılacaktır.

11 — Yeni Türk sözlüğüne giren kelimelerden aşağıda sıralanan dört sınıfta olanlar ayrı birer işaretle belirtilecektir:

A — Mahallî kelimeler *bunların kullanıldığı mintakalar tarifin içine yazılacaktır.*

B — Tarihî kelimeler (*bunların kullanıldığı çağlar tarifin içine yazılacaktır.*)

C — Yeni yapılan kelimeler.

Ç — Yabancı dilden kelimeler (*bunların ait oldukları diller ve asılları tarifin içine yazılacaktır.*)

İstilah Kısmı

12 — İstilah kısmının işi, bugünkü ilim dilimizde kullanılmakta olan yabancı dillerden alınmış istilahlar yerine bütün ilim mefhumları için öz türkçe istilahlar bulup yahut yaratıp koymaktır.

13 — İstilah kısmı on altı ihtisas bölüğüne ayrılmıştır. Bu ihtisas bölükleri şunlardır:

1 — *Felsefî ilimler bölümü*

A — Hantık

B — Metafizik

II — Riyazî ilimler bölüğü

- A — Hesap
- B — Hendese
- C — Mesaha
- Ç — Ölçüler bilgisi
- D — Cebir, müsellesat
- E — Topoğrafya

III — Gök ilimleri bölüğü

- A — Heyet
- B — Kozmoğrafya

IV — Yer ilimleri bölüğü

- A — Meteoroloji
- B — Coğrafya
- C — Jeoloji
- Ç — Madeniyat

V — Fizik ilimleri bölüğü

- A — Fizik
- B — Kimya
- C — Mihanik

VI — Hayat ilimleri bölüğü

- A — Nebatat ve ziraat, bağcılık, sebzecilik, ağaç yetiştiricilik, arıcılık
- B — Hayvanat, müstehsat, teratoloji
- Ç — Antropoloji, fiziyoloji, teşrih
- Ç — Bakteriyoloji, emraz, tedavi, cerrahlık, eczalar bilgisi

D — Baytarlık

VII — Ruh ilimleri bölüğü

A — Ruhiyat

B — Terbiye

C — Ahlâk

VIII — Tarih ilimleri bölüğü

A — Tarih

B — Arkeoloji ve müzecilik

C — Mitoloji

Ç — Etnoloji

D — Paleografi ve epigrafi

IX — Cemiyet ilimleri bölüğü

A — Etnoğrafya

B — Sosiyoloji

C — İktisat

Ç — Hukuk

D — Diniyat

X — Dil ilimleri bölüğü

A — Lengüistik ve filoloji

B — Gramer ve sentaks

C — Fonetik

Ç — Edebiyat

XI — Bediiyat ve güzel sanatler bölüğü

A — Bediiyat

B — Tiyatro

- C — Musiki ve rakıs
- Ç — Resim ve heykel
- D — Mimarlık

XII — Spor, av, oyunlar bölüğü

- A — Spor
- B — Kara avcılığı
- C — Deniz avcılığı
- Ç — Fikir ve talih oyunları

XIII — Askerlik bölüğü

- A — Kara
- B — Deniz
- C — Hava

XIV — Hükûmet teşkilâtı bölüğü

- A — İdare
- B — Diplomasi

XV — Yollar ve nakil vasıtaları bölüğü

- A — Yollar ve köprüler
- B — Demiryollar
- C — Seyrisefain
- Ç — Hava nakliyeciliği

XVI — Teknoloji ve zenaatler bölüğü

(İhtiyaca göre takımlara ayrılacaktır.)

14 — Her ihtisas bölüğü, âzaları arasından bir reis ile bir kâtip seçer. Her ihtisas bölüğü lüzum görürse yeni âzalar seçerek adlarını İstilah Merkezine bildirir.

15 — Her ihtisas bölüğü, istilahlariyle uğraşacağı ilimlerin ayrılışlarına göre, çalışma takımlarına ayrılabilir.

Müşterek müzakeresi icabeden meselelerde iki veya daha fazla ihtisas bölüğü bir arada toplanmalar yapabilir.

16 — İstilah kısmının on altı âzalı bir merkezi vardır. İhtisas bölüklerinin reisleri bu merkezin âzalarıdır.

İstilah Merkezi âzaları, aralarından bir reis vekili ile bir kâtip seçerler.

17 — İstilah Merkezinin vazifeleri şunlardır:

A — İstilah koyma işinde esasları teşkil eden ve bütün ihtisas bölüklerini alâkalandıran meseleleri müzakere ederek verilen kararları Umumî Merkez Heyetince tetkik ve tasd'k olunduktan sonra bölüklere tebliğ etmek.

B — İhtisas bölüklerince hazırlanıp gönderilecek istilah cetvellerini tetkik ettikten sonra ait olduğu bölüğe göndermek.

C — İhtısas bölüklerince tesbit olunacak karşılıkları tetkik ettikten sonra son şekillerini Umumî Merkez Heyetinin tasdikına arz etmek.

Ç — Her ihtısas bölüğünün yeniden âzalığa seçip bildireceği zatlerin âzalığı hakkında vereceği kararı Umumî Merkez Heyetine bildirmek ve oraca tasdikından sonra ait olduğu bölüğe tebliğ etmek.

18 — İstılah merkezi müzakerelerinde her lâza-konusulan mesele hakkında kendi bölüğünce verilmiş bir karar varsa önce onu bildirmeğe mecburdur. Sonra kendi kanaatine göre mutalâa beyan edebilir.

19 — Her ilmin yahut ilimler zümresinin ıstılahlarını sıralıyan cetveller ait olduğu ihtısas bölüğünce hazırlanıp İstılah Merkezine bildirilir. Bu cetvellerin tertibinde her mefhum için bugün kullanılan ıstılahla birlikte fransızca yahut almanca karşılığı da yazılmalıdır.

20 — Cetveller İstılah Merkezince tetkik olunup geri gönderildikten sonra ihtısas bölükleri bu cetvellerin çerçevesi içindeki kelimelere karşılık bulmak işine bşalarlar. Her ihtısas bölüğü ıstılahları Ankara-

da ve dışarıda bulunan âzaları arasında taksim eder. İstilah cetvellerini bu ilimleri okutan Darülfünun ve yüksek mektepler ile lise derecesinde mektepler müderris ve muallimlerine ve itimat ettiği âlim mütahassıslara da göndererek karşılık bulmalarını ister. Her teklif olunan iş için müddet tayini esastır.

21 — Her ihtisas bölüğü kendi âzalarından ve istilah cetvellerini gönderdiği başka yerlerden gelen teklifleri karşılaştırarak her istilah mefhumu için - aşağıda sayılacak esaslara göre - en uygun gördüğü karşılığı seçip koyar. Bu suretle hazırlanan istilahları İstilah Merkezine gönderir.

22 — İstilah Merkezi bütün ihtisas bölüklerinden gelen istilahları tetkik eder. Bunlardan uygun bulmadıklarını değiştirmek hakkı kendisinde vardır. Ancak bu suretle değiştirilmiş istilahları, bir itiraz varsa bir hafta içinde bildirmek kadiyle, ait olduğu ihtisas bölüğüne geri gönderir. Bu müddet geçtikten sonra istilahların son şekilleri iki kopye olmak üzere yazılarak biri Umumî Merkez Heyetine

gönderilir, biri İstılah Merkezinde saklanır. İhtısas bölüğünün itirazı varsa o da Umumî Merkez Heyetine bildirilir.

- 23 — Herhangi bir ıstılah mefhumuna karşılık aranırken şu yollardan gidilir:
- A — Halk dilinde ve halk edebiyatındaki türkçe kelimelerden almak.
 - B — Kullanılmaktan düşmüş eski garp türkçesi kelimelerini canlandırmak.
 - C — Başka tarihî türk lehçelerinde bulunan kelimeleri canlandırmak.
 - Ç — Türkiye sınırları dışındaki türk lehçelerinde bulunan kelimelerden almak.
 - D — Önce Türkiye türkçesi kökleriyle, bulunmazsa başka lehçelerden köklerle ve türk lâhikalarıyla yahut mürekkep kelime suretinde kelimeler yapmak.
- 24 — İstılah olarak teklif edilecek türkçe kelimenin aslı, hakikî ve mecazî manaları, nereden bulunup alındığı gösterilmelidir. Teklif edilecek bu gibi kelimelerin lûgat manasını genişletmek yahut daraltmak mümkün olduğu gibi bu mana ile ıstılah mefhumu arasında herhangi bir münasebetin bulunması da kâfidir.

- 25 — Bir ıstılah mefhumuna karşılık yaratmak istenildiği zaman önce o mefhumun büyük yabancı dillerdeki işaretleri tahlil edilerek her birinin kökü, kelime mürekkep ise kökleri tesbit edilmelidir.

Bunlara karşılık olabilecek türkçe söz kökleri bulunarak ıstıkak yahut terkip yollarından biriyle ıstılahın türkçesine şekil verilmelidir. Bunu yaparken kelimenin terki binde kullanılan unsurların dilimizde var olmasına, terkip kalıplarının dilimizin şivesine uygun olmasına, yapılan yeni kelimenin dilde bir karışıklık ve müphemlik vücudat getirmemesine dikkat etmek şarttır.

- 26 — Bir ıstılah mefhumunun işaretini yukarıda gösterilen yollardan hiç biriyle bulup yahut yaratıp koymak mümkün olmazsa yabancı bir dildeki ıstılahın kökü, kökünün de ayırmak mümkün değilse kullanıldığı şekli alınabilir; yahut yazı dilinde varsa bırakılabilir. Bu kök veya şekil Türk dilinin bütün kaidelerine tâbi olur ve türk lâhikaları ile işlenir.